

Frits Gies, een joodse tiener in oorlogstijd

Homme Krol

Frits Gies is 86 en onvermoeibaar. Hij laat niet af om zijn tot de verbeelding sprekende levensverhaal uit te dragen. Op scholen, bij instellingen, tijdens oorlogshedenkingen. “Waarom zou ik opgeven. Ik heb in mijn boek heel wat te vertellen en te onthullen, dus doe ik er alles aan om het in druk te laten verschijnen.” Hij bewaarde lange tijd het stilzwijgen over zijn avonturen. Nu hij op hoge leeftijd is, kan en wil hij het niet meer voor zich houden. Zijn familiechroniek verschijnt dezer dagen bij de Walburg Pers. De Eefdesese journalist Homme Krol belicht een aantal gebeurtenissen uit Gies’ leven.

Al ver voor de oorlog geniet de familie Gies in Zutphen en omgeving een geduchte reputatie, vooral door Frits’ grootvader Frederik Carel, in eigen kring aangeduid als ‘de grote F.C.’. Zijn grootvader is 26 jaar als hij in de lente van 1901 vanuit de Atjeh-oorlog in Zutphen neerstrijkt. Afgekeurd als KNIL-militair, ten gevolge van een schotwond, trouwt hij dat voorjaar de 18-jarige Rebekka Klein. Ze krijgen binnen zeven jaar vier zonen en twee dochters.

Frederik Carel laat zich kennen als een sociaaldemocraat van het eerste uur. Hij wordt gekozen als gemeenteraadslid voor de SDAP en later als Statenlid. In de openbare ruimte roert hij zich opvallend. Zo spreekt hij ‘zijn mensen’ in de stad vaak toe vanaf een zeepkist. Als spreekbuis van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (nvv) drijft hij een bureau voor rechtshulp in Zutphen. Arbeiders in de knel krijgen de raad ‘gao maor naor Gies’. Zijn hulp strekt in veel gevallen verder dan lippendienst.

In 1909 leidt de ‘grote F.C.’ in Zutphen een staking met als inzet één cent loonsverhoging per uur. De toenmalige rechtbankpresident jhr. mr. D.O. Engelen veroordeelt hem tot twaalf dagen cel, omdat hij geen gehoor had gegeven aan een bevel van de politie. Duide-

lijk klassenjustitie, reageert Gies in zijn laatste woord. “Zwijg en eruit!” beveelt de rechter, waarop grootvader als de ‘trots van de arbeidersklasse’ het gevang ingaat. Uit schaamte over zijn onterechte vonnis, zoals Frits schrijft, heeft rechter Engelen nog jarenlang zijn sigaren gekocht in het tabakswinkeltje van zijn grootouders aan de Sprongstraat.

Kleine Frits en zus Anneke met vader en moeder voor de Wilhelminafontein op de Houtmarkt van Zutphen. (archief familie Gies)

Vader en moeder Gies met Frits en zus Anneke in 1935. (archief familie Gies)

Door zijn contacten met leden van de Duitse vakbeweging en de SPD is grootvader Gies al ver voor de oorlog op de hoogte van de aspiraties van Adolf Hitler en diens volgelingen. Hij boort zijn Duitse connecties aan om een ontsnapingslijn voor bedreigde joden op te zetten. Ook Frits' ouders zijn bij dat werk ingeschakeld. Zijn vader, in de wandeling 'de kleine F.C.' genoemd, neemt het vakbondswerk over. Ook reist hij vanaf begin 1936 naar Duitsland om mensen via Frankrijk of Nederland in veiligheid te brengen, in veel gevallen bij de familie Gies thuis. Hun angsten over een behouden terugkeer van hun ouders kan Frits zich nog goed herinneren. Er loopt ook een vluchtroute via Frankrijk, waar vader Gies aan de Rue d'Hausmann een kantoor had geopend onder de naam Banque Generale du Crédit Financier & Hypothèque. Frits: "Mijn moeders rol was dat zij in Parijs bleef als mijn vader regelmatig haar paspoort, hoed en bril nodig had voor joodse vrouwen die per trein met hem naar Frankrijk reisden."

Opstaan, het is oorlog

Op 1 mei 1940 vieren de Zutphense socialisten met vlaggen en vaandels de Dag van de

Arbeid, met grootvader vooraan in de lange stoet. Tien dagen later om vijf uur 's morgens stormt Frits' moeder de slaapkamer binnen met de woorden: "Fritsje opstaan, het is oorlog." Frits is op dat moment een joods jongetje van tien. Hij ziet hoe aan het eind van de Albert Cuypstraat, waar het gezin dan woont een lange rij stalen monsters met knarsende rupswielen verschijnt. In het weiland aan de overzij van de straat namen hun kanonnen de Nederlandse stellingen aan de overkant van de IJssel onder vuur.

Gaandeweg de eerste bezettingsjaren wordt het leven moeilijker. Frits' vader krijgt het aanbod van de NSB-er Woudenberg, met wie hij voor de oorlog in het nvv had samengewerkt, om een vooraanstaande rol te spelen in het Nederlandsche Arbeidsfront. Hij weigert en moet zich voortaan gedekt houden, maar hij volhardt in zijn verzet tegen de nazi's. Het lukt hem om zijn joodse moeder Rebekka met valse papieren half Arisch te laten verklaren. Uit die papieren moet blijken dat Rebekka niet door haar joodse vader, maar door de Arische boer Voortman uit Eefde was verwekt.

Frits' vader speelt met zijn ervaring in het verzorgen van valse papieren en onderduikkadressen al gauw een voornamelijk rol in het

landelijk verzet. Frits staat hem bij tal van operaties terzijde. Met geluk en flair weten ze meerdere malen aan arrestatie te ontsnappen. De tiener fungeert als verkenner en later als koerier, nadat een tandarts een holle kunstkie in zijn gebit heeft aangebracht. Verzetsman Hans Berlage, met wie zijn vader nauw samenwerkt, peutert er op gezette tijden telkens iets uit. Pas jaren na de oorlog ontdekt Frits dat er microfilms in de kies verstopt zaten, bestemd voor Engeland. “In oorlogstijd werd steeds uitdrukkelijk op mijn hart gedrukt met niemand, ook niet met mijn moeder of zusje, ooit te spreken waar ik naar toe ging of waar ik was geweest.”

Het onderduikers alarm

De familie Gies verbergt diverse onderduikers in de woning aan de Albert Cuypstraat. Frits herinnert zich: “Als mijn zus en ik buiten speelden en Duits of ander ongeregeld volk zagen aankomen, staken wij bij wijze van groet drie vingers omhoog. Mijn moeder wist dan dat onze drie onderduikers moesten duiken in hun schuilplaats.” Met name voor landwachters, die soms fanatieker waren dan hun Duitse broodheren, was het oppassen geblazen. Niettemin wijdt Frits mooie woorden aan landwachter Gerrit Mennink uit Eefde. “Hij was de man die mij bij zijn ouders in Brummen liet onderduiken na een (achteraf loos) alarm dat de Duitse politie bij ons een inval zou doen.” En het was dezelfde man die later de broers van mijn vader met wapens en levensmiddelen in hun tassen, bij een controle liet doorfietsen. Terwijl zijn collega, de beruchte landwachter Boeyink uit Eefde, hen wilde aanhouden had hij geroepen: “Dat zijn de jongens van Gies, laat ze maar doorrijden.”

Gedurende de bezetting vallen er meer en meer gaten in de joodse gemeenschap van Zutphen. Ook tante Eva en oom Markus, bij wie Frits vaak hun befaamde ‘kibbezoeb’ at, zijn op een dag verdwenen. “Mijn moeder

probeerde hen nog te bewegen onder te duiken, maar ze weigerden omdat ze dachten dat ze voor de nazi’s te oud waren.” Het gezin Gies, aangemerkt als gemengd gehuwd, wordt vrijgesteld van transport. Ze hoeven ook geen ster te dragen. Wel vragen nazi’s en hun vrienden regelmatig aan Frits met zijn niet-Arische uiterlijk, of hij een jood is. Mijn antwoord was dan steevast, na fanatiek de Hitlergroet te hebben gebracht: “Nee, mijn vader is van Duitse afkomst en mijn moeder is van Italiaanse afkomst”. Als er naar mijn geloof werd gevraagd gaf ik op Nederduits Hervormd te zijn. Ik had voor de zekerheid het Onze Vader uit het hoofd geleerd.

In 1943 komt de verzetsgroep van zijn vader in het nauw. Ene dr. Levy, een joodse arts in Ziekenzorg Utrecht, wordt gearresteerd en slaat door. De groep krijgt er lucht van, ontspringt vooralsnog de dans, maar blijft zich intensief bezig houden met vervalsen van papieren van onderduikers. Het werkterrein van zijn vader verplaatst zich naar Amsterdam en Haarlem. Frits zelf fungeert onder meer als koerier van geld dat achter de voering van zijn winterjas is verstopt. De sd blijft jacht maken op zijn vader, maar deze weet telkens weer te ontsnappen. Wel wordt diens vriend Herbert Drilmsma eind januari gearresteerd en

De drie FC's: vader, zoon en grootvader Gies, begin 1941. (archief familie Gies)

in de duinen bij Bloemendaal gefusilleerd.

Op 28 september 1944 maakt hij in Zutphen de rampzalige ontploffing van een munitietrein mee, als gevolg van een Engelse luchtaanval. Frija, het 17-jarige vriendinnetje van zijn oudere zus Ans (Anneke), blijft bij de familie Gies in de kelder slapen. Frits wordt die nacht door de 'godin der liefde aange- raakt'. "Terwijl mijn moeder, kleine broertje Hans en Ans, ondanks het geknal, in diepe rust verkeren doen Frija en ik geen oog dicht. Onze tastende handen houden elkaar wakker en ik wens dat die trein nog een poosje door blijft knallen."

Het bombardement

Op 14 oktober 1944 beleeft de familie een zwaar bombardement op Zutphen. "Weer is er grote schade en vallen er ruim 90 doden, waaronder de NSB-ouders van Cor, een schoolvriendje." Op bezoek bij hun oma duiken Frits en Ans de kelder in. Als ze weer op-

duiken is oma's huis veranderd in een doorzonwoning, alle kasten en de schuifdeuren tussen de voor- en achterkamer zijn verdwenen evenals de ruiten. Van de kachel is de klep opengesprongen en door de luchtdruk slaan de vlammen naar buiten. Huizen vlakbij zijn in een puinhoop veranderd en er is niemand te zien.

Hilarisch om te lezen is hoe vijf Duitse militairen zich gedragen die in 1944 enkele maanden bij het gezin zijn ingekwartierd. Het gaat om Arnold Graf Von Kaiserling en diens adellijke vrienden, die van het nazidom niets moeten hebben. Ze dienen als gewoon soldaat in de Wehrmacht, maar genieten er door hun hoge afkomst en opleiding groot gezag. Onder toezien oog van Von Kaiserling, een achterkleinzoon van Bismarck, luisteren moeder Gies en haar kinderen (vader Gies is meestal voortvluchtig) iedere avond naar de verboden BBC. Ook 'organiseert' de graaf bij zijn eigen Wehrmacht brood en ko-

26 December 1944: Vier van de vijf bij het gezin ingekwartierde Duitse militairen, samen met de drie kinderen Gies: Anneke, Frits en Hans. (archief familie Gies)

In Westerbork leest Frits de namen van Holocaust-slachtoffers voor. (archief familie Gies)

len voor het gezin. Voor de zoveelste keer in zijn jonge leven maakt Frits mee, dat de rode draad van goed of kwaad dwars door vriend en vijand heen loopt. Vijftig jaar na de oorlog bezorgt het radioprogramma KRO Spoorloos van Debbie Petter en Derk Bolt een emotioneel weerzien tussen Von Kaiserling en Frits Gies.

Eind 1944 wordt het gezin door de SA uit het huis aan de Albert Cuypstraat gezet. Het lukt met pijn en moeite om elders onderdak te vinden. Het is stervenskoud in deze laatste oorlogswinter. Frits: “Als een echte crimineel pikte ik alles wat los en vast zat, als het maar eetbaar, brandbaar of sabotage betekende. Mijn moeder had in die tijd niets meer over mij te vertellen en wist nooit wat ik uitspookte. Mijn vader was na een kort en geheim oponthoud opnieuw snel verdwenen, wat wel goed uitkwam voor een puber in zijn vijftiende levensjaar.” Als voedselgebrek zich aandient stroopt hij samen met zijn moeder het platteland af. Hij herinnert zich: “Bij boeren waar je niets van verwachtte kreeg je vaak hulp, terwijl anderen je tot op het bot probeerden uit te kleden.”

In diezelfde winter loopt Frits tegen de lamp bij het jatten van hout uit de gebombardeerde villa's aan het Stationsplein. Op het politiebureau wordt hij door de beruchte

sd-er Heinemann mishandeld. De toenmalige commissaris Annink en de NSB-luitenant Gerard Meerstadt (een vroegere buurtgenoot van Frits) weten te voorkomen dat hij naar kamp Amersfoort wordt gestuurd.

Vlak voor de bevrijding in april 1945 wordt zijn vader in Exel bij Lochem gepakt en door een Duitse krijgsraad ter dood veroordeeld. In zijn afscheidsbrief vermeldt zijn vader alleen de voornamen van zijn verzetsvrienden. Hij weet op de valreep te ontsnappen, als boer verkleed, met hulp van een Duitse Feldwebel.

De bevrijding beleeft Frits aan de Dortherdijk in Eefde, in het huis van zijn opa. Ook zijn ontsnapte vader meldt zich daar bij zijn gezin om vervolgens met zijn nieuwe lief uit beeld te verdwijnen. Het ‘gewone vrije’ leven herneemt zijn loop. Frits blijft naar zijn gevoel geschonden achter, ten prooi aan angststromen. Na velerlei baantjes fungeert hij uiteindelijk tientallen jaren als controleur ziektewet voor het GAK. Via een onbekende krijgt hij in 1989 het oorlogsdagboek van zijn vader in handen. Een onthutsend verhaal over diens verzetswerk en amoureuze escapades. Hij heeft slechts één zin over voor zijn zoon: “Een flinke kerel worden, hoor Fritsje, daar vertrouw ik op.”

Nog steeds viert Frits Gies zijn vrijheid door op scholen en op lezingen in Nederland en Duitsland zijn geschiedenis te vertellen. In bijgaand gedicht balt hij zijn oorlogsbeleving samen:

Stille

*Het was een bries
Mijn bladeren trilden
Het was een storm
Die mij bewegen deed
Tak voor tak
Het was een orkaan
Ik boog, ik boog
Het was de stilte
Die mij brak.*